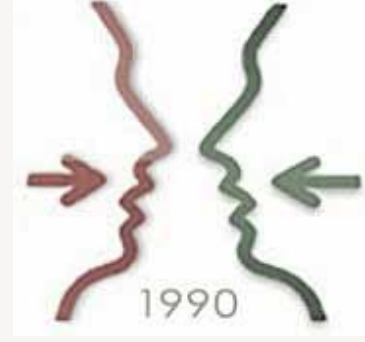

SOSYOLOJİ DERNEĞİ

ERKEKLİK İNCELEMELERİ ALANINDAKİ BAŞLICA KURAM VE YAKLAŞIMLARIN SOSYALİST FEMİNİST BİR ELEŞTİRİSİNE DOĞRU

Mehmet BOZOK

VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Ekim 2009,
“Toplumsal Dönüşümler ve Sosyolojik Yaklaşımlar”,
Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

ERKEKLİK İNCELEMELERİ ALANINDAKİ BAŞLICA KURAM VE YAKLAŞIMLARIN SOSYALİST FEMİNİST BİR ELEŞTİRİSİNE DOĞRU

Mehmet BOZOK¹

Öz

Yakın zamana kadar sosyal bilimlerde hakim olan eğilim, toplum çözümlemelerinde erkeklerin toplumun tamamına genellenmesiydi. Bu durumu profeminist bir bakış açısıyla eleştiren akademisyenler, 1980'lerin ikinci yarısından itibaren erkeklik incelemeleri alanının yükselişe geçmesini sağladılar. Erkekler ve erkekliklerin profeminist incelemelerini yapmayı hedefleyen erkeklik incelemeleri yaklaşık son yirmi beş yıllık süreçte sosyal ve beşeri bilimlerde oldukça ayrıntılı ampirik incelemeler ve kuramsal çözümlemeler yapmışlardır. Bununla beraber, bu çalışmalar çoğu zaman, mikro-sosyolojik hegemonya çözümlemelerine sıkışmış olduğu için erkek egemenliğinin maddi koşullarını büyük ölçüde gözden kaçırmaktadır. Bu sunum, erkeklik incelemeleri alanı için sosyalist feminist bir bakış açısının olanaklarını tartışmaktadır.

Anahtar sözcükler: *Sosyalist Feminizm; Profeminizm; Erkeklik İncelemeleri; Erkeklik Kuramları; Erkeklik*

Abstract

Until recently, the main trend within social sciences was generalizing men upon rest of the society in social analyses. The scholars who criticised that situation with a profeminist perspective contributed the field of masculinity studies to gain strength, from the second half of the 1980's. Masculinity studies, which aim to make profeminist critics of men and masculinities, produced quite detailed empirical studies and theoretical analyses in the last twenty-five years. However, these studies often miss material conditions of men's domination by largely attaching itself into microsociological analyses of hegemony. This presentation discusses the possibilities of a socialist feminist perspective for masculinity studies.

Keywords: *Socialist Feminism; Profeminism; Masculinity Studies; Theories on Masculinity; Masculinity*

1 Doktora Adayı, Sosyoloji Bölümü, ODTÜ.

1. Giriş:

Yakın zamana kadar sosyal bilimlerde yapılan toplum çözümlerinde hakim olan eğilim, erkeklerin toplumun tamamına genellenmesiydi. Böylece, sözkonusu çözümler toplum yalnızca erkeklerden oluşuyormuş gibi büyük bir yanılğı barındırıyor ve dolayısıyla toplumu eksik anlama ve açıklama sorunlarına yol açıyordu. Bu durumu eleştiren ikinci dalga feminizmin 1950'lerde başlayan yükselişi, 1970'lere gelindiğinde toplumun ve sosyal bilimlerin bütününe etkiler hale gelmiştir. Bu bağlamda ikinci dalga feminizm sunduğu kadın kurtuluşu ve mutlak toplumsal cinsiyet eşitliğine dayanan toplum projesiyle, kadın ezilmişliğine yönelik bir eleştiri veya kadın haklarını talep etmekten çok daha fazlası olduğunu ortaya koymuştur. Feminizm, diğer yandan da sosyal bilimlere eleştirerek, kadın ezilmişliğini ve ikincilleştirilmesini merkeze alan bir biçimde sosyal bilimler pratiğine yeniden şekil vermeyi hedefliyordu. İkinci dalga feminizmin sosyal bilimlere getirdiği bu açılım, kadınların ezilmişliği ve ikincilleştirilmeleri başta olmak üzere, ataerkil toplumsal cinsiyet ilişkileri konusunda önemli çözümler yapılmasını sağladı. Buna karşın, feminizm de kendinden önceki okulların düştüğü hatanın bir benzerini son yıllara değin erkekler ve erkeklikleri dolaysız bir biçimde sorunsallaştırılmayarak tekrarlamaktaydı².

Feminizmin yükselişinin toplumsal yaşam ve akademi dahilinde erkekleri etkilemesi kaçınılmazdı. Erkeklerin önemli bir bölümü, aşağıda da ele alacağım üzere, tıpkı kadınlara olduğu gibi feminizme de başlangıçta dışlayıcı ve reddedici bir biçimde yaklaştılar. Bununla beraber, bazı duyarlı ve bilinçli erkekler kadınlara ve feminist eleştiriye kulak vermeyi tercih etti. Erkeklerin feminizme verdikleri bu tepkiler batıda 1970'lerde, bir yandan çeşitli kollardan ilerleyen *erkeklik siyasalarına* yön verirken, diğer yandan da büyük ölçüde interdisipliner bir nitelik barındıran *erkeklik incelemeleri* (masculinity studies) alanının ortaya çıkmasına yol açtı. Bu alanda erkekler ve erkekliklere ilişkin, son üç on yılda büyük çoğu mikrososyolojik düzeyde olan ampirik ve kuramsal incelemeler yapıldı. Bu sunumda sosyalist feminist bir eleştirisini sunacağım erkekler ve erkeklikler üzerine incelemeler, feminizmle ilişkisi içinde *erkeklikçi (masculinist)*, *erkek kurtuluşçu (men's liberationist)* ve *(pro)feminist* olmak üzere temelde üç koldan

² Kuşkusuz, bu durumda feminizmin öncelikli gündeminin kadın ezilmişliği olmasının rolü büyüktür.

ilerlemiştir. Bu yaklaşımlardan ilk ikisi erkekliği sorunsallaştırırken sırasıyla *antifeminist* ve *feminist olmayan* duruşlara sahiptir.

Burada sırasıyla antifeminist ve feminist olmayan ilk iki yaklaşım hakkında bilgi vererek dışarıda bıraktıktan sonra, sosyal bilimlerde erkekler ve erkekliklere (pro)feminist bir eleştiri getirmeyi hedefleyen *erkeklik incelemeleri*³ alanındaki başlıca yaklaşım ve kuramların sosyalist feminist bir eleştirisini sunmaya çalışacağım. Aşağıda da tartışacağım üzere, sosyal ve beşeri bilimlerde erkekler ve erkeklikler üzerine incelemeler, antifeminist ve feminist olmayan yaklaşımlar bir kenara bırakılacak olunursa, 1970’li yıllardan itibaren, ağırlıklı olarak feminist tartışmaların gündemine paralel bir biçimde ilerlemiştir. Kısaca özetlemek gerekirse, bu süreçte (pro)feminist yaklaşımın 1980’lerin ilk yarısından itibaren erkeklikle ilgili incelemelerde güç kazanmasıyla beraber, erkeklikçi kanat git gide feminizm ve (pro)feminist yaklaşımlara eleştirisini sertleştirmiş ve –özellikle de 1990’lardan itibaren- alan dahilindeki ayrışma pekişmiştir⁴. Öte yandan aynı süreçte erkekler ve erkekliklerle ilgili çalışmalarda (pro)feminist yaklaşımlar ayrıntılanarak gelişmiş ve *erkeklik incelemeleri* alanı yükselişe geçmiştir. Burada, (pro)feminist yaklaşımları benimseyen kuramcılarının oluşturduğu *erkeklik incelemeleri (masculinity studies)* alanının, 1970’lerdeki başlangıcından itibaren antifeminist yaklaşımları savunanların oluşturduğu –ve feminist kadın çalışmalarına meydan okumak amacıyla kurgulanan- *erkek çalışmaları (men’s studies)* alanına karşıtlık içinde inşa edildiğini belirtmek gerekir. (Pro)feminist erkekler, son üç on yılda, gerek akademi dahilinde erkeklik incelemeleri alanında, gerekse de feminist hareketin artık önemli bileşenlerinden biri haline gelmeye başlayan (pro)feminist erkek gruplarında⁵ kayda değer başarılar elde ettiler⁶.

3 Bu alan son yıllarda “erkekler ve erkeklikler üzerine eleştirel incelemeler” olarak da anılmaya başlanmıştır.

4 Örneğin bu süreçte 1970’lerde ataerkilliğe karşı erkek kurtuluşçu yaklaşımı savunan Warren Farrell ve Herb Goldberg gibi erkek kurtuluşçu fikirlerin önde gelen savunucuları ataerkilliğe yönelttikleri eleştirilerden git gide uzaklaşarak –başta erkek hakları hareketininkiler olmak üzere- antifeminist fikirleri benimsemeye başlamışlardır.

5 Günümüzde, batıda farklı gündemlere odaklanan gruplardan oluşan bir (pro)feminist erkek hareketinden söz etmek mümkündür (bkz. Messner, 1997).

6 Bu sunum erkek hareketi değil, erkeklik kuramlarına odaklandığı için burada bu harekete örnek olarak Beyaz Kurdele Kampanyası (White Ribbon Campaign), Avrupa Profeminist Ağı (The European Men Profeminist Network), MenEngage, Erkekler Tecavüzü Sona Erdirebilir (Men Can Stop Rape) ve Uluslararası Lezbiyen ve Gey Birliği (International Lesbian and Gay Association) gibi örgütler verilebilir. Erkeklik siyasalarının yanı sıra erkeklik literatürünü de içeren ayrıntılı bilgi ve engin bir kaynakça bulunduran bir web sitesi için, bkz. alanın önde gelen isimlerinden Michael Flood ve Gerry Orkin tarafından hazırlanan XYOnline, <http://www.xyonline.net/>

Buna karşın, erkeklik incelemeleri alanının da sorunlardan azade olmadığını belirtmek gerekir. Bu sorunlardan ilki –ve belki de en önemlisi- feminizm, erkeklik ve erkeklik incelemeleri arasındaki ilişkide yer almaktadır. Sosyal bilimlerde hâlen evrensel bir biçimde tartışılmaya devam edilen bu sorunsal, bir yandan feminizm için erkekliğin sorunsallaştırılmasının önemi ve bu konunun nasıl sorunsallaştırılması gerektiği, diğer yandan da bunun sonucu olarak feminizmin feminist erkeklere ve erkeklik incelemelerine nasıl yaklaşması gerektiği olmak üzere bir dizi temel soruna dayanmaktadır. Bu sunumun asıl konusuna gelmeden önce, çok defa geçirilen bu tartışmalara kendi yanıtımı kısaca belirtmem gerektiği kanısındayım.

2. Erkekliği Feminizm Dahilinde Sorunsallaştırmanın Önemi Üzerine Kısa Bir Değini

İlkin, erkekliği sorunsallaştırmanın feminist kuramı genişlettiği ve ayrıntılandırdığı kanısındayım. Zira ataerkil egemenlik ilişkileri, zaman ve mekan içinde her defasında yeniden inşa edilen karmaşık bir yapıya sahip olduğu için, basit bir biçimde “kadınlar erkekler tarafından ezilir ve ikincilleştirilir” ifadesine indirgenemeyecek bir yapıya sahiptir. Erkeklik incelemeleri, erkek egemenliğini sorunsallaştırabilmek için öteden beri feminist eleştiriye temel almak için büyük bir çaba ve özen göstermiştir. Bu doğrultuda Connell’in ortaya attığı –ve diğer kuramcılar tarafından geliştirilerek günümüzde artık bu alanın ayırt edici kavramlarından biri haline gelen- “erkeklikler” ve “hegemonik erkeklik” fikirleriyle erkek egemenliğinin bu esnek ve kaygan yapısını ortaya koymuştur (Connell, 1998; 2005).

İkinci sorunlu alan olan feminizmin, kendilerinin feminist olduğunu –ve hatta feministçe düşünüp feministçe yaşadıklarını- belirten erkekleri nasıl değerlendirmesi gerektiğidir. Erkeklerin feminist kabul edilip edilemeyecekleri, eğer feminist kabul edilirse bunun feminizm için sonuçlarının ne olacağı kimi yazarlara göre tam anlamıyla bir oksimorondur (Kahane, 1998). Feminizm erkek egemenliğine karşı mücadeleyi esas alır ve erkek egemenliğinin birincil failleri erkeklerdir. Dahası, Connell’in “hegemonik erkeklik” kuramının da işaret ettiği üzere, marjinal erkeklerin dışındaki tüm erkekler ataerkil iktidarın sonuçlarından –öyle ya da böyle- faydalanırlar (2005, ss. 76-81). Yeniden soracak olursak, bu durumda erkeklerin feminist ol-

ması, en azından feminizmi desteklemesi mümkün müdür? Bu soruya sıklıkla verilen yanıt, erkeklerin feminist olamayacağı, olsalar bile ataerkilliklerinden tam anlamıyla sıyrılamayacakları için en iyi niyetli olasılıkla “profeminist”, yani feminizm destekçisi olabilecekleri yönündedir. Bu doğrultuda, erkeklerin hiçbir zaman gerçek anlamda feminist olamayacakları düşünüldüğü için bir feminist bir erkeklik incelemeleri alanının da aynı şekilde olanak dışı olduğu savunulur.

Fazlasıyla radikal feminizmden beslenen bu genel kabulün, ataerkilliğe karşı mücadele vermeye çalışan kadın sorunlarına duyarlı az sayıda erkeği feminizmin dışına itip verdikleri mücadelede yalnız bırakarak, gerçekte ataerkilliğe katkıda bulunduğu kanısındayım. Diğer yandan, kadınlar, erkek egemenliğine karşı mücadele vermek için kendi özyaşam deneyimlerini paylaşacakları ve üzerine feminist mücadeleyi kuracakları toplumsallıkları inşa ederken, bu alanlarda erkeklerin olmamasını istemekte yerden göğe kadar haklıdırlar. Lakin gözden kaçan nokta, feminist erkeklerin, çoğu zaman iddia edildiğinin aksine, kadınlarla feminizm için iktidar mücadelesine girmeye çalışmadığıdır. Feminist erkekler, tıpkı feminist kadınlar gibi içtenlikli bir biçimde erkek egemenliğine karşı mücadele veriyor, ataerkil olmayan bir biçimde yaşıyor ve feministçe düşünüyor ve kuram yapıyorlarsa, feminist olarak kabul edilmelerinin önünde epistemolojik bir engel yoktur. Feminist erkeklik incelemeleri ve erkeklik siyasetlerinin son üç on yılının bu fikrimi desteklediği kanısındayım. Önemli olan erkeklerin erkeklik incelemelerinde –tıpkı kadınlar gibi- feminizm (ya da feminist eleştiri) adına ne yaptığına bakmaktır⁷.

3. Erkeklik Üzerine Antifeminist ve Feminist Olmayan Yaklaşımlar

(Pro)feminist erkeklik incelemeleri alanını tartışmadan önce, bu alandaki antifeminist *erkeklikçi* ve feminist olmayan *erkek kurtuluşçu* yaklaşımlara kısaca değinmek gerektiğini düşünüyorum. Bu yaklaşımlardan ilki olan erkeklikçilik, doğrudan doğruya antifeminizm ve erkek egemenliğini meşrulaştırma çabasıdır. Bu bakımdan Brittan’ın da işaret ettiği üzere, kadınlarla erkekler arasında kökten bir farklılık olduğu, cinsiyet rollerinin sorgulanamazlığı ve heteroseksüelliğin yegâne normal cinsel yönelim olduğu gibi yaygın kanılar, bizatihi ataerkil ideoloji olan erkeklikçi yaklaşımdan kaynaklanmaktadır (1989, s. 4). Erkeklikçi yaklaşım mu-

⁷ Bu noktada erkeklerin feminist mi yoksa profeminist mi olabileceği arasındaki ayrımın da git gide önemsizleştiğini düşünüyorum. Bu nedenle de sözkonusu iki kavramı birleştiren “(pro)feminist” ifadesini tercih ediyorum.

hafazakarlık, köktendincilik, yaratılışçılık, erkek hakları hareketi⁸, mitos-inşacı (mythopoetic) erkek hareketi⁹, sosyobioloji ve Parsons'un cinsiyet rolleri kuramı gibi ilk bakışta birbirinden çok farklı gözükten kuramların kesiştiği bir yaklaşımdır. Tüm bu yaklaşım, kuram ve toplumsal hareketlerin ortak noktası, ataerkilliğin savunusunu yapmaları ve feminizme karşı doğrudan bir biçimde mücadele vermeleridir. Erkeklikçi yaklaşımlar, başta batıdaki erkek hakları ve mitos-inşacı yaklaşımlar olmak üzere, erkekler üzerine incelemelerin muhafazakar ve anti-feminist kanadını oluştururlar.

Diğer yandan, *erkek kurtuluşçu* yaklaşım ise, ataerkilliğin yalnızca kadınlara değil, erkeklere de zarar verdiğini vurgular. Bu yaklaşıma göre erkekler de ataerkillikten en az kadınlar kadar zarar görürler. Erkekler, toplumsal kabul gören erkekler olabilmek için duygularını ifade etme becerilerini yitirir, performans kaygısına sürüklenir, şiddet yanlısı bireyler haline gelir ve hatta psikolojik ve bedensel sağlıklarını yitirirler. Bu yaklaşımın önde gelen savunucularından Farrell (1975; 2001) ve Goldberg'e (1996) göre erkek iktidarı gerçekte erkeklerin yarattığı özyıkıcı bir yanılsamadır. Erkek kurtuluşçu yaklaşım ataerkilliğe karşı çıkmasına karşın, kadınlar yerine erkeklerin ödediği bedellere odaklanır ve feminizmle arasına mesafe koyar. Bu nedenle, en çok popüler psikoloji ve erkek kişisel gelişim kitaplarında karşımıza çıkan bu yaklaşımın, erkeklik üzerine incelemelerin antifeminist olmamakla birlikte *feminist olmayan* kanadı olarak değerlendirmenin yerinde olacağı fikrindeyim.

Buraya kadar söylenenleri özetleyecek olursak, erkeklikçi ve erkek kurtuluşçu yaklaşımlar, kadınlar ve transgenderların¹⁰ ezilme ve ikincilleştirilmelerini reddeder ve/ya görmezden gelir ve feminizm karşıtı ve/ya feminizme mesafeli fikirleri savunurlar. Dolayısıyla da erkeklikçi ve erkek kurtuluşçu yaklaşımların toplumsal cinsiyet körü, cinsiyetçi ve hatta kadın düşmanı olduğunu belirtmek yanlış olmaz. Erkeklikçi ve erkek kurtuluşçu yaklaşımların çeşit-

8 “Erkek hakları” hareketi, erkeklerin batıda feminizmin güç kazanmasıyla birlikte kaybettikleri yasal hakları (örn. velayet ve miras ayrıcalıkları) ve toplumsal mevzileri (örn. erkeklerin mutlak üstünlüğü) yeniden ele geçirmeyi amaçlayan bir antifeminist harekettir.

9 “Mitos-inşacı” yaklaşım, artık gerilemeye başladığını iddia ettiği erkekliği ve erkeklik değerlerini erkeklik mitoslarını yeniden gündeme getirerek canlandırmayı hedefler. Bu yaklaşıma göre sağlıklı erkeklik ancak bu mitoslara sadık kalınarak deneyimlenebilir (bkz. Bly, 2004).

10 “Transgender” kavramını eşcinsellikten transseksüelliğe, aseksüellikten androjenliğe değin heteroseksüellik dışındaki tüm cinsel yönelimleri kapsayan bir şemsiye kavram olarak kullanıyorum.

li formülasyonlarının gerek akademide gerekse de akademi dışındaki erkekler arasında toplumsal cinsiyete ilişkin en yaygın fikirler olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu yaklaşımların erkek çalışmaları alanı aracılığıyla erkekleri konu edinen araştırmalar yapması feminist kuramcılarının büyük kısmının bu alana yönelik –günümüzde de sürmekte olan- kuşkusunu haklı çıkarır niteliktedir. Toplumsal cinsiyet farkındalığının giderek artmakta olduğu günümüzde erkek egemenliğini desteklemek ve/ya eleştirmemek, başlıca toplumsal baskı türlerinden birini reddetmek anlamına geldiği için etik olmaktan uzak bir tavidir. Erkeklik incelemeleri işte bu iki yaklaşıma meydan okuyarak ataerkil erkekler ve erkekliklerin feminist bir eleştirisini yapmak amacıyla ortaya çıkmıştır.

4. (Pro)feminist Erkeklik İncelemeleri ve Connell’in “Hegemonik Erkeklikler Kuramı”

Erkeklerin erkek egemenliğine eleştirel bir biçimde yaklaştığı erkeklik incelemeleri, feminizmde son yıllarda yaşanan gelişmelerin izlerini taşır. İkinci dalga feminizmin gerilemeye, üçüncü dalga feminizmlerin ise yükselişe geçtiği bu süreç, yeni kurumsallaşmakta olan erkeklik incelemelerini de etkilemiştir. Bir yandan antifeminizmlere karşı mücadele veren bu alan, diğer yandan da kendi özgün sorunsallarını inşa etmeye çalışmıştır. Bu süreçte hangi feminist ekollerin benimseneceğinden ziyade, erkekler ve erkekliklere ilişkin özgün sorunsallar ve kuramların oluşturulması daha büyük bir önem taşımıştır. Diğer bir deyişle, erkeklik incelemelerinde belirli feminist okullara bağlı kalınmaktansa, kararlı bir biçimde erkekler ve erkekliklerin feminist eleştirisini yapma fikri benimsenmiştir. Clatterbaugh (1990), Messner (1997) ve Whitehead (2007) gibi önde gelen yazarlar erkeklik incelemelerinde liberal feminist, radikal feminist ve sosyalist feminist fikirleri savunan yazarlar bulunduğunu belirtse de erkeklik incelemelerinde bu ayrımın yeterince net olmadığı kanısındayım. Buna karşın, feminist kuramdaki yeni tartışmalar¹¹ erkeklik incelemelerinde yankı bulmuştur (Kimmel, Hearn ve Connell, 2005). Erkeklik incelemeleri üzerinde asıl etkiyi feminist okullar arasındaki farklılaşmadan ziyade, Connell’in hegemonik erkeklik kuramı yapmıştır. Alanın alameti farikası olan bu kuram, yazarın neo-Marksist geçmişinden izler taşısa da, günümüzde bu niteliğinden büyük ölçüde uzaklaşmış durumdadır.

11 Örn. Postyapısalcılık, postmodernite, maduniyet, yeni kolonileşme ve küreselleşme.

Kuramını ilk ortaya atıldığı yıllardan bu yana birçok kez yeniden gözden geçirerek yeniden formüle eden¹² Connell, erkekler ve erkekliklere ilişkin ayrıntılı incelemeler yapabilmemesinin zeminini hazırlamıştır. Buna karşın, aşağıda da tartışacağım üzere, erkeklik incelemeleri alanının bu dominant paradigması, erkeklikleri sorunsallaştırırken salt erkek egemenliğinin inşa ve yeniden inşa stratejilerine odaklanırken, kapitalist ataerkilliğin temel belirleyicilerinden olan sınıf ilişkilerini göz ardı eder. Aşağıda ilk olarak Connell’ın hegemonik erkeklik ve erkeklikler üzerine fikirlerini özetledikten sonra, bu yaklaşıma yönelik sosyalist feminist bir eleştiri sunmaya çalışacağım.

Gramsci’nin hegemonya hakkındaki fikirlerine dayanan hegemonik erkeklik kuramı, ilk kez, 1985’te yayımlanan Carrigan, Connell ve Lee’nin *Toward a New Sociology of Masculinity* (Yeni Bir Erkeklik Sosyolojisine Doğru) adlı ünlü değerlendirme makalesinde ortaya atılmıştır. Kendilerinden önceki antifeminist kuram ve hareketleri eleştiren Carrigan, Connell ve Lee, erkekliği sorunsallaştırmak için feminizm ve queer çalışmaları¹³ alanlarının açtığı yoldan ilerlemek gerektiğini vurguluyorlardı. Connell, bu fikirlerin daha net ve ayrıntılı bir formülasyonunu ilk kez 1987’de yayımlanan ve ülkemizde de yakından tanındığını düşündüğüm ünlü kitabı *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*’da yapar (Connell, 1998). Connell’a göre toplumsal cinsiyet ilişkileri, (1) iktidar, (2) emek¹⁴ ve (3) kateksis¹⁵ olmak üzere üç yapıya dayanır. Bu yapılar, belirli toplum, kültür ve tarihsel dönemlerde “toplumsal cinsiyet rejimlerini” oluşturur. Her bir toplumsal cinsiyet rejiminde erkek egemenliği farklı stratejilere dayanarak inşa edilir. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet rejimlerinde bazı erkeklerin kadınlar ve diğer erkekler üzerinde iktidar sahibi olmasına dikkat çeken Connell, “hegemonik erkeklik” kavramını ortaya atar.

Hegemonik erkeklik, erkekliğin belirli bir deneyimlenme biçiminin kadınlar ve diğer erkeklerin rızasını alarak onlar üzerinde iktidar kurmasını sağlayan bir ideal tiptir. Hegemonik erkekliğe daha fazla yaklaşan erkekler ataerkil iktidardan daha fazla pay alırlar. Aynı şe-

12 Hegemonik erkeklik kuramının başlıca formülasyonları için bkz. Carrigan, Connell ve Lee, 1985; Connell, 1998; 2005; Connell ve Messerschmidt, 2005.

13 LGBTT çalışmaları olarak da bilinen Queer çalışmaları, lezbiyen, gey, biseksüel, travesti ve transseksüeller üzerine incelemelerdir.

14 Connell bu kavramı daha çok çalışma yaşamındaki toplumsal cinsiyet ilişkileri olarak kullanır.

15 Duygusal ve cinsel bağlanma.

kilde, erkekler hegemonik erkekliği öne sürerek, farklı stratejilerle ataerkilliğin yeniden inşasına katkıda bulunurlar. Bununla birlikte, sinema, medya, romanlar, öyküler, mitoslar gibi kurmaca metinler¹⁶ haricinde erkek bireylerde hegemonik erkekliğin bütünlüklü ve bedenselleşmiş bir dışavurumu çoğu zaman karşımıza çıkmaz. Yalnızca bazı büyük işadamları, siyasetçiler ve yüksek rütbeli askerler, yazarlar, oyuncular gibi toplumun gözü önündeki kimseler bu kolektif erkeklik dışavurumlarını etkileyecek konuma sahiptirler. Connell'in da işaret ettiği üzere, hegemonik erkekliği yaşamda deneyimlemek fazlasıyla yıpratıcı olduğu için, gerçekte pek az erkek elini taşın altına sokar (2005, s. 79). Bu nedenle evrensel bir erkeklikten değil ancak farklı ve çoğul erkeklik deneyimlerine işaret eden bir kavram olan “erkekliklerden” söz edilebilir. Connell bu noktada hegemonik erkeklik fikrini dördümlü bir erkeklik kuramsallaştırmasına gidecek şekilde genişletir.

Connell'a göre yukarıda anılan “hegemonik erkekliğin” yanı sıra “suç ortağı”¹⁷, “madun” ve “marjinal” erkekliklerden de söz etmek gereklidir. Bu erkeklik tiplerini kısaca özetleyecek olursak, “suç ortağı erkeklikler”, ataerkilliğin inşasında “hegemonik erkeklikler” kadar aktif bir rol üstlenmemekle birlikte, ataerkilliğe onay vererek kadınların ezilme ve ikincilleştirilmelerinden faydalanırlar. Suç ortağı erkekliklerin özelliği, hegemonik erkeklikler gibi elini kirletmeden “ataerkil paydan” yararlanmalarıdır. Connell'a göre, erkeklerin büyük çoğunluğu bu kategoriye girer (s. 79-80). “Suç ortağı erkeklikler” taraf değiştirip feminist erkekler haline gelerek kadın ezilmişliği ve ikincilleştirilmesine karşı mücadele vermeyi tercih edebilecek erkeklerdir. Öte yandan “marjinal erkeklikler”, ırk, etnisite ve/ya sınıf pozisyonları nedeniyle ataerkil iktidar karşısında hegemonik ve suç ortağı erkeklere göre dezavantajlı konumdadırlar. Connell'in kuramındaki marjinal erkeklere örnek olarak azınlıklara mensup erkekler ve sınıf altı konumdaki erkekler verilebilir. Diğer yandan ataerkil iktidar karşısında en dezavantajlı grup olan “madun erkeklikler” ise, heteroseksüellik dışındaki cinsel yönelimleri nedeniyle erkek egemenliğinin toplumsal ayrıcalıklarından en az yararlanan gruptur.

16 Connell'in hegemonik erkekliğe verdiği örnek, sinemada Humphrey Bogart, John Wayne ve Sylvester Stallone'un canlandırdığı karakterlerdir (1998, s. 247). Türkiye'den ise 1970'lerde Cüneyt Arkın ve Kadir İnanır'ın, 1980'lerde Nuri Alço ve İbrahim Tatlıses'in, ve son on yıldan da Kenan İmirzalıoğlu ve Oktay Kaynarca gibi oyuncuların canlandırdığı karakterlerin örnek verilebileceği kanısındayım. Bu örnekte de görüleceği üzere, hegemonik erkeklik farklı dönemlerde ve farklı kültürlerde farklı dışavurumları olan bir olgudur.

17 Bu kavramı “işbirlikçi erkeklik” olarak kullanan Sancar'ın (2009) aksine, Connell'in fikirlerini daha iyi karşılayan bu kavramı tercih ediyorum.

Connell'ın hegemonik erkeklik kuramı erkeklik incelemelerinde, erkek öznelliğinden sosyalizasyona, şiddetten cinsiyetçiliğe, medya temsillerinden spora değin neredeyse her konuda, ampirik çalışmalarda yaygın bir biçimde kullanılmıştır. Bununla birlikte, Connell'ın kuramı son yıllarda çeşitli eleştiriler almıştır. Connell ve Messerschmidt bu eleştirilerin (1) erkeklik kavramı, (2) hegemonik erkeklik kavramının net olmayışı, (3) erkeklerin şeyleştirilmeleri, (4) erkek öznelliğinin sorunsallaştırılmasındaki yetersizlik ve (5) toplumsal cinsiyet örüntülerini kavramadaki sorunlar olmak üzere beş ana grupta odaklandığına işaret ederler (2005). Yazarlara göre, hegemonik erkeklik kuramında değiştirilmesi gereken başlıca nokta, vurgunun erkek egemenliğinden cinsiyetler arası hiyerarşiye kaydırılmasıdır. Diğer bir deyişle, Connell ve Messerschmidt, kapsayıcı bir ataerkillik fikrini terk ederek, farklı yer ve zamanlarda farklı biçimlerde yeniden inşa edilen bir cinsiyetler arası hiyerarşi fikrini önermektedirler (2005, ss. 847-852). Connell'ın hegemonik erkeklik kuramını yeniden formüle etme çabasına karşın, kuramın –ve hata erkeklik incelemeleri alanının- halen kayda değer bir eksiklik barındırdığı kanısındayım.

Connell ve izleyicileri her ne kadar bir yapısal analizden ve farklı statülerdeki erkeklik biçimlerinin ataerkilliğe karşı farklı mesafelerinden söz etseler de, erkeklik incelemeleri dahilinde neredeyse hiçbir kuramcı, erkekliği sorunsallaştırırken Marksist feminist veya sosyalist feminist bir yaklaşımla sınıfın öneminden söz etmemektedir¹⁸. Oysa ki Connell'ın ihmal etmekte olduğu kapitalist ataerkillik, sosyalist feminist kuramcıların da işaret ettiği üzere, bir yandan kamusal alanda, diğer yandan da özel alanda kadınların ikili bir ezilmişlik ve ikincilleştirilme yaşamalarına yol açar.

5. Sonuç: Erkeklik İncelemeleri Alanının Sosyalist Feminist Eleştirisine Doğru

Kapitalist ataerkillik nedeniyle kadınlar ve transgenderlar, bir yandan çalışma yaşamında heteroseksüel erkeklere göre dezavantajlı bir konumdadırlar: erkeklerden daha düşük

18 Bu konudaki az sayıda kayda değer örnekten biri için bkz. Morgan, 2005. Morgan'ın sözkonusu makalesi erkeklik ve sınıf bağlantısı üzerine çözümlene yapmamakla birlikte, bu alanda izlenebilecek olası yolları ortaya koymaktadır. Elbette bu alandaki diğer bir istisna da, kendisi de ayrıntılı bir çözümlene yapmamakla birlikte, erkekliği değerlendirirken ataerkillik ve sınıf arasındaki ilişkilerin belirleyici önemini göz ardı etmemek gerektiğini vurgulayan Sancar'dır (2009).

ücretler karşılığında, daha düşük statülü işlere ve daha olumsuz çalışma koşullarına maruz bırakılırlar. Öte yandan da özel alanda cinsellik, kişiler arası ilişkiler, çocuk bakımı ve ev işleri gibi alanlarda daha fazla emek harcayıp daha kötü koşulları deneyimlemelerine karşın, erkekler tarafından ezilir ve ikincilleştirilirler. Bu noktada, Eisenstein’in “kapitalist ataerkillik”inden Hartmann’ın “ataerkil kapitalizm”ine, Mitchell’in sosyalizasyon ve bilinçdışı etmenlerin önemini vurgulayan yaklaşımından Walby’nin devlet ve siyasetin belirleyici rolüne işaret eden fikirlerine değin uzanan kuramsal yelpazedeki sosyalist feministler erkek egemenliğini sorunsallaştırırken ataerkilliğin yanı sıra sınıf ezilmişliğinin önemini altını çizerler. Bu bakımdan sosyalist feminizm, kadınların ikili bir ezilmişliğe maruz kaldığını vurgulamaktadır. Sosyalist feminist fikirlerin erkekler ve erkeklikleri anlamada da ufuk açıcı olduğu kanısındayım.

Erkeklik incelemelerindeki hakim paradigma olan hegemonik erkeklik kuramındaki temel vurgu erkek egemenliğinin toplumsal inşasına yöneliktir. Bu anlamda Connell’in yaklaşımının temel odağının, ataerkil toplumsal ilişkiler içinde erkekliklerin deneyimlenmesi olduğu söylenebilir. Connell ve bazı izleyicilerinin, ırk ve etnisite haricinde fazla üzerinde durmadığı bir konu olan sınıf, sosyalist feminist kuramcılarının da işaret ettiği üzere, ataerkillikle etkileşim içinde olan ve ataerkillikle birlikte toplumsal yapıyı şekillendiren en önemli unsurlardan biridir. Bu bağlamda “hegemonik erkeklikten” veya “erkekliklerden” söz ederken, erkek egemenliğinin ve erkekliğin deneyimlenme biçimlerinin ataerkillikle etkileşim içinde olan sınıfsal etmenlerden beslendiğinin vurgulanması gerekir. Connell ve izleyicileri tarihsel, toplumsal ve kültürel etmenleri vurgulamalarına karşın, erkekleri sorunsallaştırırken sınıfi erkekler arasında farklılık yaratan yan unsurlardan birine indirgerler. Oysa ki sınıf, hegemonik erkekliği şekillendiren unsurlardan herhangi biri değil, kapitalist ataerkilliğin bizatihi temellerinden biridir. Bu bağlamda erkek egemenliğini inşa etme stratejilerini sorunsallaştırırken, hegemonyanın arka planındaki belirleyici unsur olan sınıfsal etmenlerin göz önüne alınması ve erkekliklere ilişkin sınıfsal çözümlerinin yapılması gerekir.

Erkeklik incelemelerinin ortaya çıkış ve kurumsallaşmasının sosyal bilimlerde sınıftan geri çekilmeyle aynı döneme rastlaması, erkek egemenliği ve erkeklikleri sorunsallaştırır-

ken sınıfın öneminin göz ardı edilmesi eğilimini de beraberinde getirmiştir. Bu dönemde dünyada kapitalizmin küresel bir boyut kazanması hızlanırken, çalışanlar her geçen gün daha fazla yoksullaşmışlardır. Bu durumun sosyal bilimler için sınıfın analitik önemini arttırdığı kanısındayım. Connell'in kuramının, erkeklikleri ve erkek egemenliğini daha ayrıntılı bir biçimde çözümlemede ufuk açıcı bir nitelik taşımasına karşın, ataerkillikle birlikte aynı madalyonun diğer yüzü olan sınıfı bilinçli bir biçimde göz ardı etmeyi tercih etmesi¹⁹ nedeniyle önemli ölçüde sorunlu olduğu kanısındayım.

19 Sınıfın hegemonik erkeklik kuramında bilinçli bir biçimde göz ardı edilmesi konusunda bkz. Connell, 2002.

KAYNAKÇA VE REFERANSLAR

- Bly, R. (2004). *Sert Erkek Güçlü Erkek*. G. Dedeoğaç (çev.), İstanbul: Gendaş Kültür.
- Bozok, M. (2009). Feminizmin Erkekler Cephesindeki Yankısı: Erkekler ve Erkeklikler Üzerine Eleştirel İncelemeler. *Cogito*, 58, 269-284.
- Brittan, A. (1989). *Men's Power*. Oxford: Blackwell.
- Carrigan, T, Connell B. and Lee J. (1985). Toward a New Sociology of Masculinity. *Theory and Society*, 14(5), 551-604.
- Clatterbaugh, K. (1990). *Contemporary Perspectives on Masculinity: Men, Women and Politics in Modern Society*. Boulder: Westview Press.
- Connell, R. W. (2005 [1995]). *Masculinities*. Berkeley: University of California Press.
- (2002). On Hegemonic Masculinity and Violence: Response to Jefferson and Hall. *Theoretical Criminology*, 6(1), 89-99.
- (1998 [1987]). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*. C. Soydemir (trans.), İstanbul: Ayrıntı.
- Connell, R. W. ve Messerschmidt, J. W. (2005). Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept. *Gender and Society*, 19(6), 829-859.
- Digby, T. (ed.) (1998). *Men Doing Feminism*. New York: Routledge.
- Ehrenreich, B. (2005). What is Socialist Feminism?. *Monthly Review*, 57(3), 70-77.
- Eisenstein, Z. (1990). Constructing a Theory of Capitalist Patriarchy and Socialist Feminism. İçinde, Hansen, K. V. and Philipson, I. J. (der.) *Women, Class and the Feminist Imagination: A Socialist-Feminist Reader*. Philadelphia: Temple University Press.114-145.
- Farrell, W. (2001). *The Myth of Male Power : Why Men are the Disposable Sex*. New York: Berkley Books.

- (1975). *The Liberated Man: Beyond Masculinity: Freeing men and Their Relationships with Women*. New York: Bantam Books.

Gardiner, J. K. (ed.) (2002). *Masculinity Studies and Feminist Theory: New Directions*. New York: Columbia University Press.

Goldberg, H. (1996). *Erkek Olmanın Tehlikeleri*. Budak, S. (çev.). Ankara: Öteki Yayınevi.

Hartmann, H. (2006). *Marksizm 'le Feminizmin Mutsuz Evliliği*. Aygen, G. (çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.

Hearn, J. (2008). The Personal is Work is Political is Theoretical: Continuities and Discontinuities in Women's Studies, (Pro)feminism, "Men" and My Selves. *NORA-Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 16(4). 241-256.

- (2004). From Hegemonic Masculinity to the Hegemony of Men. *Feminist Theory*, 5(1), 49-72.

Holmstrom, N. (2003). The Socialist Feminist Project. *Monthly Review*, 54(10), 38-48.

Kahane, D. J. (1998). Male Feminism as Oxymoron. İçinde, Digby, T. (der.) *Men Doing Feminism*. New York: Routledge. 213-235.

Kimmel, M. S., Hearn J. ve Connell R. W. (der.) (2005). *Handbook of Studies on Men and Masculinities*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Messner, M. A. (1997). *Politics of Masculinities: Men in Movements*. Thousand Oaks: Sage.

Mitchell, J. (2006). *Kadınlar: En Uzun Devrim*. İnal, G.; Savran, G.; Tekeli, Ş.; Tınç, F. Torun, Ş.; Zihnioğlu, Y. (çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.

Morgan, D. H. J. (2005). Class and Masculinity. İçinde, Kimmel, M. S., Hearn, J. ve Connell, R. W. (der.) *Handbook of Studies on Men and Masculinities*, Thousand Oaks: Sage Publications: 165-176.

Sancar, S. (2009). *Erkeklik: İmkânsız İktidar –Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*. İstanbul: Metis Yayınları.

Walby, S. (1990). *Theorizing Patriarchy*. Oxford: Blackwell.

Whitehead, S. M. (2007). *Men and Masculinities: Key Themes and Directions*. Cambridge: Polity Press.

<http://en.wikipedia.org/wiki/Transgender>

<http://www.europofem.org/>

<http://www.ilga.org/>

<http://www.mencanstoprape.org/>

http://www.menengage.org/default_en.asp

<http://www.whiteribbon.com/>

<http://www.xyonline.net/>